

Беларусы і суседзі

Была пара, калі гэтыя суседзі у прыраўнанні з нашым народам былі слабыя і не маглі перашкодзіць развіцццю нашага народу і будаванню ягонае дзяржаўнасці. І таму, калі Масква і Польшча выйшлі на шырокую гістарычную арэну, беларускі народ меў ужо сваю вялікую і моцную дзяржаву і мог весці ня толькі памысную абарону, але і прадпрымаць войны з мэтай задзіночання ўсіх беларускіх земляў у сваім гаспадарсцьве. У гэтым часе да чынення з Масквой і Польшчай з юрыдычнага гледзішча складаліся нармальна. Ня было мовы аб іхных «правах» на беларускай зямлі.

А часам гэтыя суседзі самі шукалі дапамогі і знаходзіліся ў фактычнай апецы беларускага гаспадарства.

Дзякуючы, аднак, шэрагу гістарычных памылак, якія не дазволілі нам сваечасна зразумець, што на ўсходзе і захадзе растуць заўзятая ворагі беларускага народу і ягонае свабоды, ужо ад паловы XV стагоддзя мы бачылі вялікія змены ў нашых дачыненнях з гэтымі суседзямі, а наўперад з Масквой. Узмацаваўшыся, яны пачынаюць свой наступ на Беларусь, Маскоўскі князь Іван III ужо афіцыйна выражае свае прэтэнзіі на беларускія землі і імкнецца ў вельмі прымітыўны спосаб іх абгрунтаваць. Галоўным яго аргументам было супольнасць веры ў беларусаў і маскалёў. Прэтэнзіі Масквы, якія падтрымоўваліся наступнікамі Івана, былі прычынаю доўгае і ўперыстае барацьбы Беларусі з гэтым ворагам, якая цягнулася стагоддзмі. Яе імкнецца выкарыстаць палякі, каб шляхам умоваў, г.зв. «вуніяў» асягнуць уключэння беларускага гаспадарства ў склад польскае Рэчыспалітае. Шляхам выкрутнае сафістыкі і сьветамага перак-ручвання зместу і сэнсу гэтых умоваў, яны хачелі вывесці свае «права» на Беларусь. У васнове, аднак, і іхных прэтэнзіяў ляжыць толькі захопіцтва. Вуніі не даюць ім ніякага права. Нават апошняя з іх, Люблінская 1569 г., хоць і ўводзіла незначныя змены ў нас і тварыла супольную Рэчыспалітую, але не падпарадкоўвала Беларусь Польшчы, бо ў сваёй істоце яна была умовай роўных з роўнымі. Дарэмна прадстаўнікі маскоўскае і польскае дзяржаўнасці, ня грэбуючы сродкамі, імкнуліся знайсці хоць для вока нейкае «права» на нас.

Усе іхныя меркаваньні на гэтую тэму пацвярджалі толькі іхны імперыялізм. Мінуйшчына Беларусі ня можа быць для іх крыніцай ніякага права. Наадварот, яна паказвае, што беларускі народ, нават у найцяжэйшыя хвіліны, умеў змагацца супроць маскоўскага і польскага захопніка і бараніць свае правы да свабоднага жыцця.

Калі, аднак, пасля ўпадку беларускае дзяржаўнасці, у нас наступіў пэрыяд нацыянальнага сну ў поўным сэнсе гэтага слова, калі ня было ўжо чутно беларускага голасу ў вабароне сваіх інтарэсаў, дужэйшыя за нас Масква і Польшча маглі ўжо бесканкурэнцыйна даводзіць «лепшасць» сваіх «праваў» на Беларусь. Польшча, што таксама, хоць і пазней за нас, страціла сваю дзяржаўнасць, інтэлектуальна стаяла вышэй за расейцаў і ў дадатку знаходзіла спад у Заходняй Эўропе і таму памысна канкуравала з Масквой. Паступова ў Заходняй Эўропе вырабіўся пагляд, што Беларусь, як штось апрычонае, ня існуе, што гэта толькі геаграфічны назоў бліжэй неазначанай тэрыторыі, якая зьяўляецца прадметам маскоўска-польскіх спрэчак. Гэтыя спрэчкі вяліся ў тым кірунку, што Масква даводзіла «істинно русский» характар Беларусі і яе народу, а палякі, пацікаючыся на яе прысабечаную гісторыю і перакручваючы сэнс вуніяў, ды на кожным кроку гавораць аб сваёй быццам выкапанай культурнай місіі, цьвердзілі аб яе польскасці. Ужо гэтая супярэчнасць паглядаў нашых суседзяў на нацыянальна-культурную сутнасць Беларусі, дыямэтральная розніца паміж гэтымі паглядамі, паказвала, што ў васнове іхных прэтэнзіяў да Беларусі ляжаць выключна імперыялістычныя імкненні, а не якасць права. Але нават у гэтых спрэчках за Беларусь наглядаецца дэўны кампраміс і згода. Відавочна, абое адчувалі, што бароняць не свае, а толькі хочучь захапіць чужое. Расейцы прысвайвалі з нашае гісторыі тое, што зрабілі беларусы праваслаўныя, а палякі, што зрабілі беларусы каталікі. Вычувалася, што абодва канкурэнты гатовыя падзяліць Беларусь паводля рэлігійнага прынцыпу: праваслаўныя беларусы — гэта расейцы, беларусы каталікі — палякі. Гэты падзел абгрунтоўваўся нават некаторымі гісторыкамі з польскага і расейскага боку.

Трэба сказаць, што два вякі гэтага нацыянальнага сну прынеслі нам вельмі шмат шкоды. І таму, калі з XIX ст. пачалося нашае

Адраджэньне, перш культурнае, а пасля палітычнае, дык мы былі так моцна адарваныя ад сваёй мінуўшчыны, што не маглі і ня ўмелі выкарыстаць яе, як крыніцу нашых правоў да сваёй зямлі, і спаткаліся з так хітра сплеченай маскоўска-польскай павуцінай гэтых прэтэнзіяў да Беларусі, што доўгі час не маглі адважыцца выступіць з сваім собскім палітычным абліччам ня то, што перад іншымі народамі, але і перад сваім уласным. І нялёгкім было шуканьне гэтага аблічча, свайго беларускага палітычнага шляху. Шмат хістаньяў і перашкодаў павінен быў перамагчы беларускі рух, пакуль знайшоў гэты шлях. Праз нясьмелыя выказваньні жаданья быць нягоршымі за іншых, «звядзі модзьмі», праз фэдэрацыйныя плыні ў бок ці то Расеі ці Польшчы, беларускі нацыянальны рух вырабіў, урэшце, свой собскі палітычны сьветапагляд. Гэты сьветапагляд, гэтыя доўга шуканыя ідэалы беларускага народу выказаны ў эпаховым акце з нашае гісторыі 3-й Устаўнай грамаце ад 25 сакавіка 1918 г., якім Рада Беларускае Народнае Рэспублікі, як правамоцнае прадстаўніцтва беларускага народу, нарвала ўсялякія палітычныя сувязі Беларусі з Масквой і Польшчай і абвесьціла яе незалежнасьць.

Толькі ад гэтага часу мы можам гаварыць аб нараджэньні нашага беларускага „я“ аб акрышталізаваньні нацыянальна-палітычных мэтаў беларускага народу.

Масква і Польшча пільна сачылі за разьвіцьцем беларускае палітычнае думкі. Сачылі бо ведалі, што прыходзіць трэйці канкурэнт, гэтым разам найнебясьпечнейшы, бо праўны гаспадар, спадкаемца сваіх нашчадкаў, легітымацыя якога ў поўным парадку. У часе, калі гэтая думка была яшчэ сьціплай і нясьмелай, калі яшчэ блыталася ў фэдэрацыйных канцэпцыях, калі мы яшчэ ня мелі адвагі выкнупь з галавы пачуцьцё ніжэйшасьці нават пры азначэньні сваіх нацыянальных ідэалаў, Масква і Польшча адносіліся да нас згары, глядзелі на наш рух з дамешкай гіроніі. Аднак, калі яны пабачылі, што гэты рух хоча адзін панаваць у Беларусі, хоча бачыць у беларускім народзе адзінага праўнага гаспадара Краю, ад кідаючы ўсе маскоўска-польскія прэтэнзіі, адносіны Масквы і Польшчы да нас змяніліся на яўна варожыя.

У гэткай ролі яны і выступілі ў дачыненні да Беларусі пасля Першага Усебеларускага Кангрэсу ў 1918 г., калі было пераканальна, што беларускі народ ня хоча быць аб'ектам іхных крываваых апэрацыяў і адкідае іхную няпрошаную апеку. Акупаваўшы Беларусь, бальшавіцкая Масква, ня пытаючы волі беларускага народу, прарабляе над ім розныя палітычныя экспэрымэнты, раздае ягоную тэрыторыю каму хоча, паклікае адзін за другім розныя палітычныя наватворы, якія маюць «задаволіць» дзяржаўныя імкненні беларускага народу. Усе гэтыя палітычныя крокі бальшавіцкае Масквы накіраваныя на адну мэту: раздзяліць і аслабіць беларускі народ, каб як найхутчэй вычыркнуць яго з ліку жывых народаў. Гэтакім чынам яшчэ да агульна ведамага Рыскага Трактату аб падзеле Беларусі з 18.1.1921 году бальшавікі заключылі шэраг умоваў і выдалі шэраг пастановаў, сутнасьць якіх палягала на падзеле Беларусі.

Мы ня маем патрэбы спэцыяльна займацца ані гэтымі дагаворамі, ані пастановамі савецкага ўраду, зробленымі бяз удзелу прадстаўнікоў беларускага народу і супроць ягонай волі. Гэтыя пастановы і дагаворы былі пазней ануляваныя, або зьмененыя тым жа бальшавіцкім урадам. Мы толькі хочам падчыркнуць іх антыбеларускі характар і гую лёгкасьць, з якой бальшавікі распарадзіліся беларускай тэрыторыяй і лёсам беларускага народу. Мы хочам толькі адзначыць, што ніводзін з гэтых дакумэнтаў ня ішоў на спатканьне беларусам, а заўсёды быў накіраваны супроць іх. Але найвялікшым зьзначыствам бальшавіцкае Масквы ў дачыненні да Беларусі, аб свабодзе якой яна так дзёрла горла, быў г. зв. Рыскі Трактат з 18. 1. 1921 г. аб падзеле Беларусі паміж Масквой і Польшчай.

Тут трэба адзначыць, што ў дачыненні да Беларусі бальшавіцкая Масква заўсёды дзейла ў згодзе з Польшчай. Каб паняволіць беларускі народ, ня даць нашаму селяніну належнае яму зямлі, а нашаму работніку фабрыкаў і абярнуць аднаго і другога ў вечных нявольнікаў, бальшавіцкі, маскоўскі пралетар працягнуў руку польскаму пану, запрашаючы яго да супольных крываваых нарадаў аб тым, як найлепш і найхутчэй зьнішчыць беларускі народ. Гэтым маскоўскі пралетар аказаўся бліжшым польскаму пану, чымся беднаму беларускаму селяніну і работніку, і гэта толькі таму, што

беларускі селянін і работнік адважыліся загаварыць аб собскай свабодзе. Сяньня вядомы ўвесь цынізм гэтых народаў, у выніку якіх наступіў падзел Беларусі на Усходнюю і Заходнюю. Так прыкладам прадстаўнік Польшчы Домбскі адмовіўся ад далучэння да Польшчы Менску, які суліў яму Ёффе, прадстаўнік маскоўскага пралетарыяту. Адмовіўся даслоўна таму, што гэта было-б лішне вялікай «беларускай скулай» на «польскім целе», інакш кажучы, палякі не спадзяваліся яго стравіць. Ёффе згадзіўся з гэтым, ведаючы згары, што ў СССР ёсць досыць мяса, а ГПУ ёсць лішне моцнай установай, каб беларускае жыццё Менску, што ў гады рэвалюцыі так актыўна змагаўся за беларускую справу, расьцярушыць і загубіць. З гэтага мы бачым усю перфідыю, усе тыя нікчэмныя пабуды, якія тады кіравалі маскоўскага пралетара і польскага папа.

Абодвым ішло аб вышуканьне найлепшых і найпэўнейшых сродкаў зьнішчэння беларускае нацыі.

Беларускі народ пратэставаў супроць гэтае ўмовы і ніколі яе ня прызнаваў. Усе пазьнейшыя падзеі на Беларусі былі адным вялікім, народным пратэстам супроць гэтага гвалту. Бальшавікі і палякі хутка пераканаліся, што самы падзел Беларусі, зроблены ў Рызе, яшчэ ня можа знішчыць беларускага народу, што патрэбныя іншыя, яшчэ больш гвалтоўныя мерапрыемствы. Тады між Масквой і Польшчай наступае ціхае паразумленьне, што да правядзеньня гэтых мерапрыемстваў. Распачынаецца амаль адначасна так у Усходняй, як і Заходняй Беларусі плянавае нішчэньне беларускае інтэлігэнцыі: у Польшчы пад закідам камунізму, а ў саветах — фашызму.

Мы ня хочам праз гэта сказаць, што маскоўскі пралетар ня быў ворагам панскае Польшчы. Як расеец, як захопнік, ён, зразумела быў ворагам усю Польшчы, калі яна ня будзе бальшавіцкай, падпарадкаванай Маскве. Але нас гэты бок справы ня цікавіць. Нам важна ведаць толькі тое, што ў дачыненні да Беларусі Масква і Польшча мелі тыя самыя мэты і тасавалі прыблізна тую самую тактыку нішчэньня, толькі, зразумела, у бальшавікоў яна выглядала куды жудасней і таму мы бачым тут такое вялізарнае спусташэньне ў радох беларускае інтэлігэнцыі, сялянства і работніцтва.